

VINCAS LOZORAITIS

Kaišiadorių rajono gyventojų kančia 1940–1989 m.

Kaišiadorių kraštas – tai lietuviškos žemės lopinėlis tarp Nemuno ir Neries, per jį skuba pas savo mylimąjį Nemuną sraunioji Strėvos upė, į Nerį teka Lomena. Čia lengvai kalvotoje vietoje nuo neatmenamų laikų gyveno lietuviai, čia jie dirbo žemę, auginu duoną ir gyvulius, medžiojo ūksmingose giriose, žvejojo upėse ir ežeruose, statė pilis prie Nemuno ir Neries, Strėvos upių ir prie ežerų. Šioje žemėje dar išlikę piliakalniai mena tuos laikus, kai mūsų protėviai gynė savo tėvynę nuo įvairių įsibrovėlių iš rytų, vakarų ar pietų šalies.

Istoriniuose šaltiniuose šis kraštas paminėtas Strėvos mūšio, įvykusio 1348 m. prie Strėvos upės tarp Bačkonių ir Mūro Strėvininkų, aprašyme. Tuomet įsibrovėliams kryžiuočiams kelią į Trakus pastoję lietuviai. Buvo kovų ir Paparčių apylinkėse, kai atėjūnai brovėsi į senąją Lietuvos sostinę – Kernavę. Ne kartą grobikai ėjo per šį kraštą degindami pilis, žmonių sodybas. Daug vargo patyrė šio krašto žmonės, kai čia dygo dvarai – tuomet atsirado baudžiava, kurios jungas prislėgė paprastus žmones. Dar didesnės nelaimės atėjo šiam kraštui praradus nepriklausomybę, kai atėjo Muravjovo-

Koriko gadynė. Buvo laikas, kai „anei rašto, anei druko mums turėt neduota“ – tuomet prasidėjo ir knygnešių gadynė, o su ja – ir tremtis.

Kentėjo šio krašto žmonės ir prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui: nemaža vyrų mobilizavo į carinę kariuomenę. Ne visi jie sugrįžo. Kai kūrėsi Nepriklausoma Lietuva, ne vienas savanoris išėjo jos ginti, ne vienas žuvo kovose už Lietuvos laisvę, tai – Juozas Berūkštis iš Kruonio valsčiaus, Juozas Bisigirskas, Kazys Čėsna, Pranas Čiulada iš Žaslių valsčiaus, Vaclovas Dailidė ir Jurgis Dainys iš Žiežmarių valsčiaus, Mykolas Dandavas iš Kruonio, Adolfas Dereškevičius, Petras Galevičius iš Kaišiadorių, Pranas Grinevičius iš Rumšiškių, Zigmantas Janonis ir Stasys Kindnickas iš Žaslių, Silvestras Kušenias auskas iš Žiežmarių, Kostas Malinauskas iš Darsūniškio, Vaclovas Pridotkas iš Kietaviškių, Motiejus Skrodskis ir Antanas Sodaitis iš Kruonio valsčiaus. Netoli Žaslių geležinkelio stoties, Guronų kaime, kovoje su bolševikais žuvo ir nemažai Lietuvos savanorių, iš kurių dvylika palaidoti Kaišiadorių kapinėse, o tarp jų ir 2-ojo pėstininkų pulko kapitonas Jonas Samasionka iš Vilniaus.

Dvidešimt dvejus metus gyvenome Nepriklausomoje Lietuvoje. Tačiau atėjo 1940-ieji metai, kai vėl netekome laisvės. Prasidėjusi bolševikinė okupacija paliko pačias giliausias žaizdas mūsų širdyse. Tai buvo represijų, genocido metai, pareikalavę beveik trečdaliao mūsų tautos gyventojų – nužudytų, įkalintų, ištremtų ar kitaip nukentėjusių. Tie negandų metai neaplenkė ir šios žemės, esančios tarp Kauno ir Vilniaus, tarp Nemuno ir Neries.

1940–1941 m. į bolševikinius kalėjimus pateko trisdešimt trys šio rajono gyventojai – tai ūkininkai, laiku neatidavę sovietų valdžios paskirtų „pyliavų“, geležinkelio darbininkai, tarnautojai, buvę policininkai. Pirmasis politinis kalinys – Pranas Lisauskas, ūkininkas, gimęs 1918 m., gyvenęs Vilūnų kaime, Kruonio valsčiuje – suimtas 1940 m. rugsėjo 1 d., buvo kalinamas Kaune, nuteistas penkerius metus kalėti, išvežtas į Komijoje esantį Pečioros lagerį. Tų pačių metų spalio mėnesį buvo suimtas ir įkalintas Adomas Drabatas, gimęs 1902 m., gyvenęs Korsakų kaime, Žaslių valsčiuje, karinio tribunolo nuteistas dešimt metų lagerio, buvo kalinamas Gorkio lageryje, jame ir mirė. Kaišiadoretis geležinkelio darbininkas Stasys Areima, enkavedistų suimtas 1940 m. lapkričio 12 d., išvežtas į Gorkio kalėjimą, nuteistas dešimčiai metų, po to nuvežtas į Krasnojarsko kraštą, Norilsko-Lamos lagerį, jame ir mirė. Tų metų lapkričio 18 d. suimtas darbininkas Pranas Malaškevičius, gimęs 1904 m. Jį išvežė į Komiją, Pečioros lagerį, kur kalėjo iki 1957 m., grįžęs į

Lietuvą, gyveno Kaišiadoryse, mirė 1969 m. 1940 metais suimti ir įkalinti šeši Kaišiadorių rajono gyventojai, o 1941 m. iki birželio 22 d. bolševikinių kalėjimų teikiamus „malonumus“ teko patirti dar dvidešimt septyniems šio rajono gyventojams. Tarp jų buvo ir geležinkielietis Karolis Mikalauskas, gimęs 1899 m., gyvenęs Tartokų kaime, suimtas 1941 m. vasario 19 d., nuteistas dešimčiai metų kalėti ir kalintas Vilniuje, o prasidėjus karo veiksams išvežtas į Minsko kalėjimą ir 1941 m. birželio 27 d. sušaudytas Červenėj. Iš 1940–1941 metais įkalintų dauguma mirė lageriuose, o trys grįžusieji jau mirė Lietuvoje. Šiuo metu tik vienas Klemensas Stasiūnas, gimęs 1918 m. Gudienos kaime, 1940–1941 m. tarnavęs kariuomenėje, o prasidėjus karo veiksams suimtas, kalintas Norilsko lageryje iki 1949 07 03, vėliau iki 1953 m. buvo tremtyje, grįžęs į Lietuvą gyvena Gudienos kaime.

1941 metų birželio 14-oji – tai diena, kai daugiau kaip trisdešimt tūkstančių Lietuvos gyventojų įgrūdo į 871 gyvulinį vagoną. Net aštuoniolika ešelonų riedėjo iš Lietuvos į tolimąjį Altajų, Komiją, Krasnojarsko kraštą, Novosibirską ar Tomską su mūsų tautos kankiniais – tarp jų buvo ir seneliai, ir dar maži kūdikėliai, okupantų apkaltinti „liaudies priešais“. Daugelį vyrų atskyrė nuo savo šeimų, didesnę jų dalį įkalino lageriuose, iš kur tik vienas kitas tesugrįžo. Didžioji dauguma mirė bado ir šalčio iškamuoti Rešotų ar Puksos lageriuose.

Ta didžioji Lietuvos tragedija neaplenkė ir šio krašto tarp Nemuno ir

Neries – ir iš čia vežė žmones į Kaišiadorių geležinkelio stotį, kur jų laukė gyvulinių vagonų ešelonas. Į čia vežė žmones ne tik iš Kaišiadorių rajono, bet ir iš Jiezno, Onušio, Aukštadvario, Semeliškių – čia jų visų kančios kelio pradžia.

Dar tik „saulelė atkopardama budino svietą“, o okupantai ir jų tarnai Lietuvoje jau ruošėsi juodam darbui. Apie tai pasakoja archyvuose išlikę dokumentai, tarp jų ir „LKP(b) CK biuro nutarimas dėl kontrrevoliucinių ir socialiai pavojingų elementų suėmimo ir ištrėmimo iš Lietuvos“. Tą nutarimą Vilniuje 1941 m. kovo 26 d. pasirašė Lietuvos KP(b) CK sekretorius A. Sniečkus.

Kai atėjo ta nelemtoji 1941 metų birželio 14-oji, bolševikų valdžia pasistengė planus ne tik įvykdyti, bet ir viršyti. Netrūko įvairių potvarkių ir nurodymų, įsakymų – tarp jų ir LSSR LKT pirmininko M. Gedvilo, LSSR saugumo liaudies komisaro P. Gladkovo, LKP(b) CK sekretoriaus J. Meskupo telefonogramos LKP(b) miestų ir apskričių sekretoriams, miestų ir apskričių vykdomųjų komitetų pirmininkams, LSSR NKGB apskričių skyrių viršininkams – „Dėl skubaus trėmimo vykdymo 1941 m. birželio 14 d.“ Tos akcijos atsakingas vykdytojas Trakų apskrityje (tuo laiku Kaišiadorys priklausė Trakų apskrčiai) – drg. Afoninas.

Kaip ir priimta Sovietų Sąjungoje, apie socialistinių įsipareigojimų įvykdymą ir viršijimą skubama raportuoti partijos vadovybei. LSSR NKGB suvestinėje apie „antisovietinių, kriminalinių ir socialiai pavojingų elementų“ suėmimą ir ištrėmimą – „raportuojame, kad iš

Trakų apskrities ištrėmta 236 šeimos – 686 asmenys“. Raportą pasirašė Lietuvos SSR Valstybės saugumo liaudies komisaras Gladkovas ir Lietuvos SSR Valstybės saugumo 2-ojo skyriaus viršininko pavaduotojas Medvedevas.

Vykdamas Lietuvos gyventojų trėmimą 1941 m. birželio 14 d., dar rytui neišaušus, į daugelį namų ir butų brovėsi ginkluoti enkavedistai, lydimi vietinių partinių aktyvistų, kėlė iš miego visus to namo ar buto gyventojus, nesigailėjo nei mažų vaikelių, nei pasiligojusių senelių, darė kratas, ragino skubiai rengtis ir ruošti „perkėlimui gyventi į kitas respublikas“. Ne vieną šeimą mašinomis („palūtorkomis“) ir arklinais vežimais vežė į valsčiaus, o iš ten – į Kaišiadorių geležinkelio stotį. Tą dieną vien Kaišiadorių rajono 198 gyventojai pateko į gyvulinius vagonus, trisdešimt trys iš jų buvo atskirti nuo šeimų, dauguma atskirtųjų buvo nuvežti į Archangelsko sritį ir įkalinti Pukšos, Onegos, kai kas atsidūrė Krasnojarsko krašto Rešotų lageriuose. Tarp įkalintųjų buvo pedagogai Stasys Kairiūkštis, Romanas Karpus, Zigmas Juknys, Bronius Navasaitis, Aleksandras Vilimas, girininkai – Mykolas Bartkūnas ir Alfonsas Bertys, policininkai – Ignas Jurgelevičius, Pranas Kardišauskas, Arsenijus Tamariūnas, Vytautas Urbanavičius, Pranas Naudžiūnas, buvo įkalintų ir geležinkelio darbuotojų, tarnautojų, ūkininkų, amatininkų – ir visa tai vykdė darbininkų valdžia... Lageriuose 1942 m. buvo sušaudyti Ignas Jurgelevičius ir Aleksandras Vilimas. Dauguma įkalintųjų mirė lageriuose, tik Juozas Gaputis,

Romanas Karpus, Arsenijus Tamariūnas, Vytautas Urbanavičius sugrižo į Lietuvą, bet ir čia ne vieną iš jų jau priglaudė gimtosios šalies kapų kauburėliai.

1941 m. birželio 14 d. iš Kaišiadorių rajono ištremtos 52 šeimos, kuriose buvo 165 žmonės. Dauguma jų pateko į Altajaus kraštą Chabaro, Slavgorodo, Smolensko rajonus, keletas šeimų – į Novosibirsko srities Krasnooziorsko rajoną. Tremtyje mirė keturiasdešimt tų metų tremtinių kaišiadoriečių, gyvieji grįžo į Lietuvą, ir jau 28 tų metų tremtiniai mirė.

Prasidėjus karo veiksams tarp dviejų draugų Hitlerio ir Stalino, pasirašiusių Ribentropo-Molotovo paktą, kuriuo pasidalijo Europą, besitraukiantys Raudonosios armijos ir enkavedistų būriai žudė žmones Lietuvoje. Toks likimas teko ir kaišiadoriečiams. Besitraukiantys raudonarmiečiai prie Girelės miško nužudė Merkinės kleboną kun. Andrių Juknevičių, gimusį 1881 m., Palomenės kleboną kun. Joną Tutiną, gimusį 1897 m., tos parapijos vargonininką Praną Ivanauską ir jo žmoną Janiną, Kaišiadorių geležinkelio stoties elektriką Petrą Jusevičių, keliolika ūkininkų Vilkiškių, Dijokiškių kaime. Buvo nužudyti miškininkas Antanas Šereika ir tarnautojas Povilas Ramanauskas – juos birželio 25-ąją enkavedistai sušaudė Žiezmaruose.

Didžiausia tų dienų tragedija įvyko Pravieniškėse, kurios tapo tokia masinių žudynių vieta kaip Maidanekas, Osvenčimas, Katynė, Buchenvaldas, Štuthofas, Červenė bei kiti mirties fabrikai, kuriuos

įkūrė ir ten žudė žmones rudieji ir raudonieji nusikaltėliai – žmonių žudikai. Pravieniškės – tai tokia pat lietuviškų aukų vieta kaip Rainių miškelis, Budavonė, Pirčiupiai, Panevėžys, Kauno IX fortas ir daugelis kitų žudynių vietų.

Ne veltui poetas Bernardas Brazdžionis rašė:

*„...pakils jie iš duobės – šiurpiam
biržely krite Pravieniškiuos,
ir Zarasuos, ir Petrašiūnuos, ir
Panevėžy,
Rainių miškelių kankiniai...“*

1941 m. birželio 26 d. raudonarmiečiai sušaudė beveik visus ten buvusius kalinius, lagerio prižiūrėtojus bei jų šeimų narius. Žudynėms vadovavo NKVD ir Raudonosios armijos dalinių „politrukai“ – politiniai vadovai. Buvo nužudyta apie 450 kalinių, tarp jų – Kauno „Drobės“ fabriko savininkai Pranas Štrimas, Juozas Šimaitis, Povilas Vaitekūnas ir Julius Žostautas, nužudyti dvidešimt šeši lagerio prižiūrėtojai, tarnautojai.

Nelengvesnė buvo ir hitlerinių okupantų priespauda. Lietuva tapo *Ostland'o* dalimi, valdoma *von Renteln'o* ir jo paskirtų tarėjų. Nauja okupacija ne daug kuo skyrėsi nuo buvusios bolševikinės. Ne veltui buvo sakoma, kad „viens raudonas kaip šėtonas, kitas rudas kaip šuva“. Nuo vieno ir kitų kentėjo Lietuva. Tos kančios neaplenkė ir Kaišiadorių krašto: pirmiausiai buvo suimti, įkalinti, ne vienas ir sušaudytas, buvę bolševikiniai veikėjai, tarp jų – Kruonio pradinės mokyklos mokytojas Juozas Pūras,

panionerių vadovas Juozas Jakubauskas. 1941 m. liepos 7 d. Beloniškių kaime sušaudyti buvę LKP(b) ir MOPR'o darbuotojai – Lomenių kaimo komunistai, o liepos 11 d. sušaudyta aštuoniolika bolševikų aktyvistų Ščebnicoje.

Tų metų vasaros pabaigoje prasidėjo masinės žydų žudynės. Strošiūnų miške hitleriniai okupantai nužudė daugiau kaip du tūkstančius žydų iš Žiežmarių miestelio, apie tris šimtus iš Kruonio, Darsūniškio ir Rumšiškių, kelis šimtus iš Kaišiadorių ir Žaslių. Iš viso Strošiūnų miške hitlerininkai nužudė apie keturis tūkstančius žmonių.

Kaišiadorių rajono gyventojai nuo hitlerinių okupantų kentėjo ir kitais okupacijos metais. Už neatiduotas prievoles 1943 m. buvo sušaudyti ūkininkai Danielius Jagala iš Klenaukos kaimo, Henrikas Stravinskas iš Žaslių, Vladas Bartkevičius iš Šaknių kaimo, Adomas Jalinskas iš Būdų kaimo.

Nemaža kaišiadoriečių įkalinti. Kalėjimų „malonumus“ teko patirti daugeliui ūkininkų, kurie laiku neatidavė maisto produktų prievolių, buvo kalinami ir medžiotojai, neatidavę medžioklinių šautuvų – tarp jų buvo Aleksas Sidaras iš Mackūnų kaimo, Jurgis Sidaras ir jo sūnus iš Pravieniškių. 1943 m. suėmė ir keletą mėnesių Kauno kalėjime kalino Žiežmarių kleboną prelatą Bernardą Sužiedėlį už tai, kad su Kaišiadorių vyskupu Teofilium Matulioniu protestavo prieš 1943 m. rugsėjo 10 d. vokiečių žandarų siautėjimą Žiežmarių bažnyčioje, kai suiminėjo jaunos vyrus ir merginas, sunkvežimiu gabeno į

Kaišiadoris, iš kur jie turėjo būti išvežami darbams į Vokietiją.

Vokiečių okupantai 1941–1945 m. prievarta išvežė apie 150 Kaišiadorių rajono gyventojų, kurie ne vienerius metus buvo priversti dirbti vokiečių ūkiuose, statyti įtvirtinimus. Ne visi sugrįžo, kai kurie žuvo per bombardavimus ar mūšius tarp raudonarmiečių ir Vėrmachto karių, kai kurie pasitraukė toliau nuo fronto linijos į Vakarus ir negrįžo į bolševikų okupuotą Lietuvą. 1946 metais Kaišiadoryse užsiregistravo 102 šio rajono gyventojai prievarta išvežti darbams į Vokietiją.

Sugrįžus bolševikams 1944 metų vasarą, netrukus prasidėjo represijos, žmonių areštai, mobilizacija į Raudonąją armiją. Tačiau dauguma jaunų vyrų nepanorėjo tarnauti raudonojoje kariuomenėje, nenorėjo žūti už mūsų Tėvynės okupantus – dauguma slapstėsi namuose įrengtose slėptuvėse, kiti pasitraukė į miškus, pradėjo burtis Lietuvos partizanų būriai. Tų metų vasarą ėmė veikti Jono Misiūno-Žalio Velnio partizanų būrys, kuriame buvo apie du šimtai partizanų. Jie veikė Kaišiadorių, Ukmergės, Širvintų rajonuose. 1944 m. rugsėjo mėn. būrys pavadintas Didžiosios Kovos rinktine.

1945 m. sausio mėn. Vilniaus LLA apygardos štabas Žalio Velnio partizanų junginį reorganizuoja į 5-ąją LLA rajoną. Jonas Misiūnas vadovauja rajono štabui ir jo operatyviniam skyriui. Vasario mėn. 5-ojo LLA rajono pavadinimas keičiamas į 5-ąją LLA apygardą.

Balandžio mėn., žuvus šios apygardos vadui Mykolui Kareckui-Serbentui, apygardai vadovauja Jonas Misiūnas-Žalias Velnias. Jo bendražygiai – ir kaišiadoriečiai, dirbę jo štabe, tai Edmundas Kavaliauskas-Klounas iš Žaslių valsčiaus Skėrių kaimo, Pranas Petkevičius-Kariūnas iš Kaišiadorių valsčiaus Būdos kaimo, Adomas Matačiūnas-Diemedis iš Žaslių valsčiaus Paukščių kaimo, Jonas Žvirblis-Dagilis iš Šilonių kaimo, Zigmantas Kacevičius-Genys iš Gilučių kaimo, Antanas Galinis-Juodoji Kaukė iš Miežonių kaimo ir kt. Partizanų gretose kovojo keli šimtai Kaišiadorių rajono vyrų, 286 iš jų savo gyvybę atidavė už Tėvynę Lietuvą, 127 buvę partizanai buvo įkalinti, kartu su jais kentėjo ir kiti rezistencijos dalyviai – partizanų ryšininkai, rėmėjai. Bolševikiniuose lageriuose, kalėjimuose įkalinti 1115 Kaišiadorių rajono gyventojai, tarp jų – nemaža inteligentų, dvasininkų, mokytojų, netgi Kaišiadorių vyskupas Teofilijus Matulionis (g. 1873 m.). Jis į bolševikų lagerius pateko dar 1923 m., kalėjo Butyrkų kalėjime iki 1925 m. 1929 m. slapta buvo išventintas į vyskupus, o tų metų rudenį vėl buvo suimtas ir ištremtas į Solovkų salą, kalėjo iki 1933 metų. Tais metais parvyko į Lietuvą. Mirus Kaišiadorių vyskupui Juozapui Kuktai, 1943 metais T. Matulionis paskiriamas Kaišiadorių vyskupu. 1946 m. bolševikų suimtas, kalėjo Vilniuje, Orsoje, Vladimiro kalėjimuose iki 1954 m., vėliau laikomas Mordovijos invalidų namuose, 1956 m. grįžo į Lietuvą, bet Kaišiadorių vyskupijos valdyti jam neleido. 1958 m. buvo

ištremtas į Šeduvą, mirė 1962 m. Juozapas Labukas-Matulaitis (g. 1894), išventintas į kunigus 1918 m., kurį laiką vikaravo Žasliuose, 1928 m. paskirtas Kaišiadorių vyskupijos generaliniu vikaru, 1946 m. bolševikų suimtas, kalintas Karagandos lageriuose iki 1955 m. Grįžęs į Lietuvą, buvo Kauno kunigų seminarijos profesorius, 1963 m. konsekruotas vyskupu ir paskirtas Kauno ir Vilkaviškio vyskupijų valdytoju, mirė 1979 m. Bolševikų lageriuose kalėjo ir prelatas Stanislovas Kiškis, prelatas Bernardas Sužiedėlis, kanauninkas Matas Cijūnaitis, Gegužinės klebonas kun. Steponas Rudžionis. Ne vienerius metus bolševikų lageriuose kentėjo ir kunigas Alfonsas Ažubalis, ilgametis Žiežmarių klebonas, miręs 1994 m., kalėjo ir Kalvių klebonas kun. Pranas Cibulskas, kun. Jonas Mikučionis iš Žaslių, kun. Petras Valatka, buvęs Paparčių klebonas, kun. Jonas Žvinys, buvęs Vilūnų klebonas, lageryje mirė buvęs Žiežmarių kunigas Petras Jakulevičius, kalėjo ir buvęs Žaslių vikaras kun. Česlovas Kavaliauskas bei daugelis kitų. Bolševikų lageriuose kentėjo nemaža mokytojų, gydytojų, tarnautojų.

Pokario metais bolševikų lageriuose įkalinti 1052 šio krašto gyventojai, 16 iš jų sušaudyti, 3 stribų nužudyti įkalinimo vietose, lageriuose mirė 117 kaišiadoriečių, iš grįžusių į Lietuvą 433 jau priglaudė gimtosios žemės kapų kauburėliai. Šiuo metu Kaišiadorių rajone gyvena 177 šio krašto politiniai kaliniai.

Seniausias politinis kalinys kaišiadoriecis buvo Antanas Bružas, gimęs 1873

m., gyveno Žasliuose, suimtas 1948 m., kalėjo Dubravlage iki 1956 m., mirė 1970 m. Ilgiausiai kalintas Vaclovas Kriavičius iš Vaidžionių kaimo, Žaslių valsčiaus, jis suimtas 1947 m., kalėjo Taišeto, Karagandos, Mordovijos lageriuose iki 1972 m., grįžęs į Lietuvą, gyveno Kaune, kur ir mirė 1991 m. Daugiau kaip dvidešimt metų lagerio duoną valgė ir Jonas Žilinskas iš Žaslių, suimtas 1947 m., kalėjo Karagandos lageriuose iki 1967 m., mirė 1981 m. Kaune. Jauniausi politiniai kaliniai buvo: Vytautas Stanislauskas, g. 1931 m., Palomenės k., jis už grotų pateko 1946 m., iškalėjo beveik dešimt metų, grįžęs gyveno Kaišiadoryse, mirė 1991 m., septyniolikmečiai politiniai kaliniai buvo Edvardas Burda iš Pyplių kaimo, Onutė Dailydaitė iš Verdenės kaimo ir Vytautas Laučiūnas iš Dubių kaimo.

Daugiausia žmonių suimta Palomenės seniūnijoje – 223. Kruonio seniūnijoje – 132, Žaslių – 116, Žiežmarių – 94, Rumšiškių – 85, Paparčių – 98, Kaišiadorių miestas „davė“ – 58 politinius kalinius, iš kitų seniūnijų buvo suimta mažiau.

Prasidėjus partizaninėms kovoms Lietuvoje, netrukus sunerimo ir okupantų valdžia bei jos pakalikai. Valsčiuose prie NKVD skyrių suorganizuoti sribų būriai, kuriuos okupantai vadino „liaudies gynėjais“, tačiau tai buvo okupantų vykdomų Lietuvos gyventojų persekiojimų pagalbininkai. Juos panaudodavo kovai su Lietuvos partizanais, talkininkauti vykdant žmonių areštus, trėmimus,

jie buvo tiesiogiai pavaldūs NKVD organams.

1944 m. lapkričio 13 d. *LSSR prokuroras M. Beliakovas* išleidžia potvarkį „Dėl banditų šeimų ištrėmimo“. Pagal minėtą potvarkį į apskritis pasiūsti LSSR Liaudies komisarų tarybos ir LKP(b) CK įgaliotiniai, kurie buvo atsakingi už numatytos operacijos įvykdymą. Tokias pareigas tuometinėje Trakų apskrityje, kuriai priklausė ir Kaišiadorių rajono valsčiai, vykdė *K. Didžiulis*. Jis 1945 m. liepos 19 d. raportuoja *Lietuvos komunistų partijos (bolševikų) Centro komiteto sekretoriui Antanui Sniečkui* apie Trakų apskrities gyventojų trėmimą. Tuomet iš Trakų apskrities buvo ištrėmtos 77 šeimos – 295 žmonės, iš jų Kaišiadorių valsčiaus 12 šeimų, iš Žaslių – 9, iš Žiežmarių – 5 šeimos. Tų metų gegužės 23 d. buvo tremiami Lietuvoje gyvenę vokiečių tautybės žmonės, dauguma jų nutremti į Tadžikijos respubliką. Toks tremtinys ir iš Kaišiadorių rajono – Feliksas Ilpertas, gimęs 1922 m., gyveno Korsakų kaime, Žaslių valsčiuje. Jį nutrėmė į Tadžikiją, Leninabado rajoną, tremtyje išbuvo iki 1954 metų, grįžęs iš tremties, gyveno iki 1963 metų. Iš Kaišiadorių rajono ištrėmtos 34 šeimos, kuriose buvo 101 žmogus. Daugiausia tremtinių buvo iš Palomenės apylinkių – 69 žmonės, iš Kietaviškių – 13, Kaišiadorių – 9. 1945-ųjų tremtiniai buvo nuvežti į Permės sritį, dirbo taigoje prie miško ruošos. Dvidešimt vienas tų metų tremtinys mirė tremtyje, gyvieji grįžo 1957–1958 metais. Lietuvoje iki šiol iš jų jau mirė 32 žmonės. Apie tų metų trėmimo plano

vykdymą 1945 m. rugsėjo 22 d. SSRS NKVD ir NKGB įgaliotinis Lietuvoje, generolas leitenantas Tkačenko, raportavo SSRS Vidaus reikalų liaudies komisarui L.Berijai ir SSRS Valstybės saugumo komisarui V.Merkulovui, kad „banditų šeimų ištrėmimo planas įvykdytas“.

1946 metais taip pat buvo vykdoma trėmimų akcija. Tais metais iš Kaišiadorių rajono į Tiumenės sritį ištremta 20 žmonių, daugiausia iš Darsūniškio, Dovainonių, Būdos kaimų, keturi tų metų tremtiniai mirė tremties vietose, 1957–1960 m. grįžo 16 ir iš jų čia jau mirė šeši žmonės.

1948-ieji. Dar pavasariui neprašvitus bolševikų valdžia pradėjo ruošti didžiausiam Lietuvos gyventojų trėmimui. „Tautų tėvas ir mokytojas“, SSRS Ministrų tarybos pirmininkas Josifas Stalinas ir SSRS Ministrų tarybos reikalų valdytojas J.Čadajevs Maskvoje, Kremliuje, 1948 m. vasario 21 d. pasirašė visiškai slaptą nutarimą Nr. 417-160 vs (visiškai slaptai) „Dėl iškeldinimo iš Lietuvos SSR teritorijos specialiai tremčiai 12000 nelegaliai gyvenančių, nukautų per ginkluotus susirėmimus ar nuteistų banditų bei nacionalistų šeimų, taip pat banditų talkininkų būdžių su šeimomis“. Tų metų Lietuvos gyventojų trėmimo akcija pavadinta „Vesna“ vardu. Operacijai vykdyti sudaryti organizaciniai komitetai respublikose ir rajonuose, buvo sudarinėjami tremiamųjų sąrašai. Tokie „liaudies priešų“ sąrašai surašyti ir Kaišiadorių rajone. Tremiamųjų kaišiadoriečių sąrašus pasirašė LKP(b) Kaišiadorių rajkomo

sekretorius Sujeta, Kaišiadorių raj. LDT vykdomojo komiteto pirmininkas F.Dastikas ir MGB Kaišiadorių rajono skyriaus viršininkas Lesničenko.

1948 m. gegužės 22 d. nuo ankstauro ryto Kaišiadorių geležinkelio stotyje jau stovėjo penkiasdešimt trijų vagonų ešelonas, į kurį buvo vežami Kaišiadorių ir Jiezno rajonų gyventojai. Atsakingas už tremtinių pristatymą buvo MVD kariuomenės majoras Kiseliovas, tremtinių „pakrovimui“ į gyvulinius vagonus vadovavo MVD kapitonas Jelisejevas, MVD konvojinės kariuomenės viršininkas kapitonas Komarovas, o ešelonu viršininkas buvo MVD majoras Karpenko. Į ešeloną Nr.97914 „pakrautos“ 196 šeimos iš Kaišiadorių ir 175 šeimos iš Jiezno rajono. Ešelonu paskyrimo stotis – Jeniseisk, Krasnojarsko geležinkelis. Ešelone buvo 915 žmonių, tarp jų – 262 vyrai, 373 moterys ir 280 vaikų. Tai duomenys iš Lietuvos SSR Valstybės saugumo ministro D.Jefimovo pranešimo SSRS Valstybės saugumo ministrui V.Abakumovui „apie Lietuvos gyventojų trėmimo“ plano įvykdymą. Tas pranešimas pasirašytas 1948 m. gegužės 28 d. Vilniuje. Jį pasirašė SSRS Valstybės saugumo ministro pavaduotojas generolas leitenantas S.Ogolcovas ir generolas majoras D.Jefimovas.

Tų metų tremtinius kaišiadoriečius nuvežė į Krasnojarsko kraštą, paskyrimo punktas – trestas „Krasdrev“, Turuchansko miško pramonės ūkis. Dalis tų metų tremtinių perkelti į kitas vietas.

Iš viso 1948 metais iš Kaišiadorių rajono ištremtos 231 šeimos, kuriose buvo 731 žmogus. Daugiausia ištremta iš

Palomenės apylinkės – 155 žmonės, iš Žaslių – 118, iš Kruonio – 115 žmonių. Tarp tų metų tremtinių buvo ir *seniausia Lietuvos tremtinė – Marija Bliujienė iš Senujų Kietaviškių kaimo, akla senutė, gimusi 1836 metais. Tremiama ji buvo 112 metų amžiaus*. Nutremta į Krasnojarsko krašto Jarcevo raj. Krivliako gyvenvietę, ji dar ketverius metus gyveno tremtyje, mirė 1952 m.

Apie tų metų gyventojų ištrėmimo akcijos rezultatus, savo „nuopelnais“ skuba pasidalyti ir *MGB Kaišiadorių rajono skyriaus viršininkas papulkininkis Samošinas*, raportuodamas *Kaišiadorių raj. LDT vykdomojo komiteto pirmininkui drg. F.Dastikui „apie banditų šeimų ištrėmimo iš Kaišiadorių rajono įvykdymą“* (raštas Nr. 2942 1948 m. spalio 25 d.). Tame raporte 28 lapuose surašytos ištrėmtųjų žmonių pavardės, žinoma, su pastaba „*sekretno*“ (slaptai), kaip ir visi raštai apie įkalinimus, tremtį ir pan.

Dauguma tų metų tremtinių dirbo prie miško ruošos – kirto mišką, plukdė rąstus Jenisiejaus upe, gyveno miško kirtėjų „pasiolkuose“ – barakų tipo gyvenvietėse, dažnai pusalkaniai žiemą kentė šaltį, o vasarą kentėjo nuo gausybės uodų, „moškių“ ir kitų parazitų. Tremtyje mirė 129 tų metų tremtiniai kaišiadoriečiai, iš grįžusiųjų į Lietuvą 292 jau atsigulė gimtosios šalies kapinėse.

1949 m. sausio 29 d. SSRS ministrų taryba priėmė *nutarimą Nr. 390-138 vs „Dėl buožių su šeimomis išskeldinimo iš Lietuvos, Latvijos ir Estijos teritorijos...“*. Tą nutarimą Maskvoje, Kremliuje, pasirašė *SSRS Ministrų tarybos pirmininkas*

J.Stalinas ir SSRS Ministrų tarybos reikalų valdytojas J.Čadajevs. Netrukus ir *Lietuvos SSR Ministrų taryba priėmė nutarimą Nr. 176 (vs) „Dėl buožių išskeldinimo iš Lietuvos SSR teritorijos“*, kuriuo numatoma *iškeldinti iš Lietuvos SSR teritorijos 6000 buožių su šeimomis į tolimus Sovietų Sąjungos rajonus specialiajai tremčiai*“. Minėtą nutarimą 1949 m. kovo 19 d. pasirašė *Lietuvos SSR Ministrų tarybos pirmininkas M.Gedvilas ir Lietuvos SSR Ministrų tarybos reikalų valdytojas D.Petryla*. Remiantis tuo nutarimu, sudaryti tremiamųjų sąrašai.

Ši akcija neaplenkė ir Kaišiadorių rajono. 1949 m. kovo 25 d. buvo vežami gyventojai į Kaišiadorių geležinkelio stotį, kur tremiamųjų jau laukė gyvulinių vagonų ešelonas. Į jį buvo „kraunami“ Kaišiadorių ir Prienų (Jiezno) rajonų gyventojai. Tremiamųjų kaišiadoriečių sąrašus pasirašė *Kaišiadorių raj. LDT vykdomojo komiteto pirmininkas F.Dastikas, Lietuvos KP(b) Kaišiadorių rajono komiteto sekretorius Sujeta ir „начальник Кайшядорского УАМГБ ЛССР подполковник Самошин“*.

Daugumą tų metų kaišiadoriečių tremtinių nuvežė į Irkutsko srities Usoljės rajoną, „iškrovė“ Angaros geležinkelio stotyje, iš ten nugabeno į tame rajone esančius *Žilkin sovchozą*, arba į *Kirovo kolchozą*. Dalį tų metų tremtinių pakeičė išlaipino Krasnojarsko krašte, nuvežė į *Užuro sovchozą*, kai kas papuolė į kitus Irkutsko srities rajonus.

1949 m. balandžio 12–14 d. rinko pabėgusius nuo tų metų kovo mėnesį vykdytos trėmimo akcijos, buvo surinktas

jungtinis „bėglių“ ešelonas, kuris tremiamuosius, tarp jų ir Kaišiadorių rajono gyventojus, nuvežė į Irkutsko srities *Zalarių* geležinkelio stotį, iš ten jie buvo vežami prie *Lenos* upės, paskui baržomis gabenami *Lenos*, vėliau *Vitimo* upėmis iki *Bodaibo* miesto, kur juos išskirstė po to rajono gyvenvietes, dirbo aukso kasyklose, priklausiusiose *trestui* „*Lenzolo*to“. Šis papildomas trėmimas buvo pavadintas „*Priboj*“. Tuomet iš Kaišiadorių rajono ištremtos 25 šeimos, apie 100 žmonių. Iš viso 1949 metais iš Kaišiadorių rajono ištremtos 179 šeimos – 541 žmogus. Daugiausia tremtinių buvo iš Kruonio apylinkės – 139 žmonės, iš Rumšiškių – 88, iš Žiežmarių – 74, iš Žaslių – 55. Tremtyje mirė septyniasdešimt penki tų metų tremtiniai, o grįžę į Lietuvą jau mirė 173 tų metų tremtiniai.

Kaip visada, taip ir 1949 metais trėmimo planas buvo įvykdytas, apie tai kalba *LKP(b) CK biuro 1949 m. kovo 29 d. nutarimas „Apie 1949 m. kovo 25–28 d. gyventojų trėmimo iš Lietuvos rezultatus“*. Nutarime sakoma: „*Išklausęs Lietuvos SSR Valstybės saugumo ministro drg. Garlinskio pranešimą apie buožių ir banditų šeimų iškeldinimo už Lietuvos SSR ribų išdavas, Lietuvos KP(b) CK mano, kad parengiamasis darbas ir iškeldinimo priemonės atliktos organizuotai. Lietuvos KP(b) CK pažymi, kad šiame darbe labai didelę pagalbą suteikė SSR Sąjungos Valstybės Saugumo ministerijos darbuotojai*“.

1951 m. rugsėjo 5 d. Maskvoje SSRS ministrų taryboje buvo priimtas *nutarimas Nr. 3309-1568 vs „Dėl iškeldinimo*

iš Lietuvos teritorijos buožių su šeimomis“. Tuo nutarimu nurodyta iškeldinti į Krasnojarsko kraštą ir Tomsko sritį apie keturis tūkstančius priešiška nusiteikusių ir veikiančių prieš kolchozus buožių su šeimomis. Netrukus pasirodė ir *LKP(b) CK biuro nutarimas „Dėl buožių ir jų šeimų iškeldinimo iš Lietuvos SSR teritorijos“*. Šis nutarimas priimtas Vilniuje 1951 m. rugsėjo 28 d. Nutarimą pasirašė *Lietuvos KP(b) CK sekretorius A.Sniečkus*. Tuo nutarimu buvo ištremiami ir Kaišiadorių raj. gyventojai. Trėmimas vyko 1951 m. spalio 2 d. Tremiamuosius „pakrovė“ į gyvulinių vagonų ešeloną Kaišiadorių geležinkelio stotyje. Tais metais iš Kaišiadorių rajono ištremtos 53 šeimos su 207 žmonėmis. Dauguma tremtinių pateko į Tomsko srities Kargasoko, Čainsko, Vasiugano rajonų taigą, dirbo prie miško ruošos, gyveno miškakirčių gyvenvietėse esančiuose barakuose, daugelį jų patys turėjo pasistatyti. Tais metais daugiausia ištremta iš Kruonio apylinkės – 64 žmonės, iš Palomenės – 26, Kaišiadorių – 23, Žaslių – 22. Tremtyje mirė 12 tų metų tremtinių, grįžę – 78.

Jei seniausia Kaišiadorių rajono tremtinė buvo Marija Bliujienė iš Senųjų Kietaviškių kaimo, ištremta 1948 m., tai *jauniausios tremtinės* buvo *Janina Tirvaitė ir Danutė Morkūnaitė* – jos abi gimė gyvuliniam vagonė, kai jų tėvus 1949 m. ištrėmė iš Kruonio apylinkės.

Didžiausios Kaišiadorių tremtinių gyvenvietės buvo: *Krivliak*, esanti Krasnojarsko krašte, ant Jenisiejaus upės kranto, kur gyveno apie 300 1948 m. išvežtų

iš Kaišiadorių rajono; nemaža kaišiadoriečių tremtinių buvo apgyvendinta ir Irkuto srities, Usoljės rajono *Žilkin* „svinosovchoze“. Ten sau „prieglobstį“ rado 230 šio rajono gyventojų. Kitose gyvenvietėse jų buvo apgyvendinta mažiau.

Jeigu Kaišiadorių rajono žemėlapyje būtų pažymėtos tremtinių ir politinių kalinių tėviškės, tai labiausiai nukentėjusios būtų *Palomenės* ir *Kruonio* apylinkės. Tokiuose kaimuose kaip *Svirplionys*, *Pašuliai*, *Civiškės*, *Darsūniškis*, *Vaidžionys* ar *Kaugonys* tarsi būtų gyvenę vien „liaudies priešai“. Didžioji dauguma tų kaimų gyventojų buvo ištremti ar įkalinti. Kaišiadorių miestas „davė“ 83 tremtinius ir 59 politinius kalinius.

Didžiausios kaišiadoriečių tremtinių šeimos buvo iš aštuonių žmonių. Tai – Gudzinskių šeima iš Pakertų kaimo, Šliužų – iš Slabados, Taletavičių – iš Balceriškių, Lukoševičių iš Surgantiškių, Aleksiejūnų – iš Vilionių, Ivoškų – iš Smilgių, Karnauskų – iš Rusonių kaimo. Keliolikoje šeimų buvo po 6–7 žmones, bet pasitaikė ir po vieną žmogų.

Tremties vietose mirė 278 kaišiadoriečiai tremtiniai, daugumos jų palaikai 1989–1990 metais buvo parvežti į Lietuvą ir čia perlaidoti. Tremtyje mirusiems kaišiadoriečiams tremtiniais atminti 1989 m. Kaišiadorių katedros šventoriuje pastatytas paminklas – kryžius, o 1996 m. prie geležinkelio pastatytas paminklas

Tremties atminimo paminklas Kaišiadoryse (1996 m.; projektavo S.Petrauskas, bareljefo autorė – A.Skarbaliūtė)

„Čia – kaišiadoriečių tremties kelio pradžia“.

Tremties vietoje kaišiadoriečiai tremtiniai ne tik mirė, bet ir savo palikuonių susilaukė. Tokių buvo 141. Jų gyvenimas prasidėjo ten – anapus Uralo. Jų vaikystės dienos prabėgo ten – prie Jenisiejaus ar Angaros, Irkutsko, Krasnojarsko ar Tomsko taigoje, Altajaus krašto stepėse. Ne vienas jų, sugrįžęs su tėvais į Lietuvą, čia įsigijo specialybę ir sėkmingai dirba.

Ne visi kaišiadoriečiai, grįžę iš tremties, apsigyveno savo gimtajame rajone. Nelaukė jų čia tuometinė valdžia, nepasitiko išskėstomis rankomis, ne vienam trukdė įsidarbinti, prisiregistruoti. Jiems dažnai buvo sakoma, „Grįžk ten, iš kur atvažiavai – ten vietos yra pakankamai“. Toks tuomet buvo gyvenimas. Nemažai grįžusiųjų apsigyveno Elektrėnuose, Jonavoje, Kaune bei kituose Lietuvos vietovėse. Šiandien Kaišiadorių rajone gyvena apie 250 šio krašto tremtinių ir 177 buvę politiniai kaliniai, o iš čia į Sibirą buvo išstremtos 554 šeimos – 1765 žmonės, iš kurių – 278 mirė tremties vietose, 558 jau priglaudė gimtosios šalies kapų kauburėliai.

Daug aukų pareikalavo tie priespaudos metai iš nedidelės tautos, prieš tūkstantmečius apsigyvenusios prie Baltijos, prie Nemuno ir Neries. Buvo kovų su

kryžiuočiais, su Livonijos ordino grobikais, su totorių ordomis, su kaimynais iš pietų, bet *daugiausia aukų pareikalavo kovos su atėjūnais iš Rytų, su Ivano Žiauriojo kariauna, su tais, kurie 1655 m. brovėsi į mūsų šalį*. Nemaža skausmo patyrėme sukilimų kovose 1794, 1831 ir 1863 metais.

Dar daugiau skausmo atnešė *Muravjovo-Koriko* gadynė, tada prasidėjo ir *tremtis*, tokią dalį pirmieji patyrė knygnešiai. Daug kraujo buvo pralieta *Kražių skerdynėse*. Liejosi ir Lietuvos savanorių kraujas kovose už *Lietuvos Nepriklausomybę*, su bermontininkais, su bolševikais, su Želigovskio armijos grobikais, bet *daugiausia aukų pareikalavo tas laikotarpis, kai Raudonoji armija užgrobė mūsų Tėvynę. Prasidėjo pati žiauriausia priespauda, pareikalavusi beveik trečdalią Lietuvos gyventojų*. Tais negandų metais kentėjo visi Lietuvos gyventojai: darščiausi ūkininkai, mokytojai, dvasininkai, gydytojai ir kiti šviesūs žmonės, kuriuos užaugino ši žemė, esanti tarp Nemuno ir Neries, visi jie buvo

... *Ešelonų broliai, ešelonų sesės,
Niekam neišdavę mūsų Lietuvos,
Lageriuos kalėje, tremtyje kentėję
Už Tėvynės laisvę svetimuos kraštuos...*

(A.Garmutė „Ešelonų broliai“)